

KS. PIOTR PAWEŁ MANIURKA
Opole, UO

SZTUKA W PERIODYKU „LITURGIA SACRA”

Sztuka jest służebnicą liturgii, bo Kościół pragnie, abyśmy „modlili się pięknem”. Kościół rozmiłowany jest w pięknie bez względu na to, w jakiej ono wyraża się formie, czy ono jest malarstwem, rzeźbą, rzemiosłem artystycznym lub architekturą.

Literatura i sztuka mają wielkie znaczenie dla życia Kościoła. Usiłują one dać wyraz przyrodzonemu uzdolnieniu człowieka, jego problemom i doświadczeniom w dążeniu do poznania i doskonalenia siebie oraz świata. Starają się ukazać stanowisko człowieka w historii i w całym świecie, jego nędze i radości, oświetlić potrzeby i możliwości ludzi oraz naszkicować lepszy los człowieka (*Gaudium et spes*).

Sztuka kościelna stoi w najbliższym sąsiedztwie ze sprawami liturgii. Przepisy i prawo liturgiczne wskazują sposób, w jaki twórczość artystyczna ma wyrażać się, aby zachować właściwy Kościołowi charakter, jeżeli chce spełniać należycie swoje zadanie. Liturgia — ze swymi prawami, przepisami, dekretami Kongregacji Świętych Obrzędów i rubrykami mieszczącymi się w księgach świętych, liturgicznych i kodeksach, oraz sztuka — ze swymi wartościami wewnętrznymi i zewnętrznymi, pomaga do poznania i zgłębienia tajemnic wiary świętej i poznania nauki Jezusa Chrystusa.

Ścisła współpraca artystów z duchowieństwem jest nieodzowna, ponieważ prowadzi do zgłębienia nauki mającej związek z kultem Bożym w takim stopniu, jak daleko sięgają zainteresowania sztuki w życiu Kościoła. Gruntowna znajomość obrzędów jest potrzebna artystom, swoją twórczością wpływają na uświetnienie wnętrza świątyni i w ten sposób oddziałują na wiernych. Artysta musi doskonale sobie zdawać sprawę nie tylko ze swego posłannictwa i funkcji, jaką ma do spełnienia, ale musi doskonale być zaznajomiony z przedmiotem swego zainteresowania artystycznego, którym jest liturgia. Kierując się zaś swoim natchnieniem twórczym, winien służyć chwale Bożej w Kościele, pamiętając, że chodzi tu o pewien rodzaj sakralnego naśladowania Boga Stworzyciela. Tak tworzone dzieła przeznaczone do kultu są dla pobożności, zbudowania i pouczenia wiernych. Sztuka kościelna, jeżeli jest finezyjnym uzupełnieniem obrzędów i ceremonii, będzie spełniała określone jej zadanie przez artystów i duchowieństwo. Do tej owocnej współpracy artystów z duchowieństwem potrzebne jest usposobienie, którego artysta powinien szukać w poznawaniu liturgii. W nawiązaniu do powyższych słów pisał we słowie

wstępnym do pierwszego numeru „Liturgia Sacra” ordynariusz diecezji opolskiej abp Alfons Nossol, gdzie wytyczył główne cele nowego czasopisma¹

Odpowiadając na głos Kościoła wyrażonego w soborowych konstytucjach: *Gaudium et spes* i *Sacrosanctum Concilium* podjęto w 1995 r. inicjatywę redagowania czasopisma „Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” Trzecim działem periodyku stała się sztuka sakralna, której nie mogło zabraknąć w piśmie poświęconym liturgii związanej z tym wszystkim, co ją tworzy².

W ciągu 15 lat ukazało się w „Liturgia Sacra” 58 artykułów napisanych przez historyków sztuki i artystów plastyków. Reprezentowali oni szereg krajowych i zagranicznych ośrodków naukowych i muzealnych. Wśród autorów byli m.in.: prof. Alicja Karłowska-Kamzowa (UAM w Poznaniu), prof. Stanisław Rodziński, prof. Marian Paciorek i prof. Ireneusz Pluska (ASP w Krakowie), ks. prof. Andrzej Witko (UPJPII w Krakowie), prof. Jan Rabiej (Politechnika Śląska w Gliwicach), o. prof. Andrzej Filipek (Uniwersytet w Bratysławie), prof. Zdzisława Ludwiniak (ASP w Warszawie), dr Ewa Gładkowska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), ks. dr Bogusław Nadrowski (UAM w Poznaniu), ks. dr Leszek Makówka (UŚ w Katowicach), ks. dr Henryk Pyka (Muzeum Archidiecezjalne w Katowicach), ks. mgr-lic. Paweł Tkaczyk (Muzeum Diecezjalne w Kielcach), ks. mgr Piotr Sierzchała (Muzeum Diecezjalne we Włocławku) oraz o. dr Jan Golonka i o. mgr Stanisław Rudziński (Jasna Góra).

Należy podkreślić dużą różnorodność zamieszczonych artykułów w poszczególnych numerach. Wśród nich można wyodrębnić następujące poruszane zagadnienia: trynitarnie, pasyjne i paschalne, eucharystyczne, ikonografia maryjna, ikonografia świętych, ikonografia aniołów, malarstwo miniaturowe i ściennie, relacje sztuki do teologii i liturgii, dylematy współczesnej sztuki sakralnej, twórcy sztuki sakralnej, problemy konserwatorskie, architektura sakralna, rzemiosło artystyczne.

W pierwszym roku wydawniczym (1995) ukazały się po dwa artykuły w każdym numerze. W pierwszym (1 [1995], nr 1–2) omówiono: *Figurę Zmartwychwstałego, jej symbolika i artystyczne przedstawienia* (M. Lenart, UO) oraz epitafium z katedry opolskiej: *Pasyjne i paschalne motywy w epitafium Małgorzaty Schreiber z 1627 roku w katedrze opolskiej* (P.P. Maniurka, UO). W drugim numerze (1 [1995], nr 3–4) pojawił się artykuł opisujący ilustracje późnośredniowiecznych modlitewników autorstwa śp. Alicji Karłowskiej-Kamzowej (UAM Poznań) oraz poświęcony *Teologicznym treściom śląskich rzeźb św. Anny Samotrzcę* (P.P. Maniurka, UO).

Przez kolejne lata wydawnicze w każdym numerze publikowane były zgodnie z przyjętą zasadą dwa artykuły z dziedziny sztuki sakralnej. Nie sposób wszystkich

¹ A. NOSSOL, *Słowo wstępne*, LitS 1 (1995), nr 1–2, s. 7–8.

² H. SOBECZKO, *Od redakcji*, LitS 1 (1995), nr 1–2, s. 7.

tu wymieniać i omawiać, jednakże wiele z nich zasługuje na ich zasygnalizowanie. I tak tematyki ikonografii eucharystycznej podjął się m.in. o. Jan Golonka, kustosz z Jasnej Góry, artykułem zatytułowanym: *Eucharystia jako broń w czasie najazdu szwedzkiego*, który wpisał się w kontekst obchodzonego jubileuszu 350-lecia cudownej obrony Jasnej Góry. Podkreślił, że źródła pisane i dzieła sztuki znajdujące się w skarbcu pozwalają lepiej zrozumieć tajemnicę obrony Jasnej Góry w 1655 r.³ Cud ten był tak blisko, jak realna rzeczywistość Chrystusa w Eucharystii. Obraz Jana Styki *Cudowne rozmnożenie chleba z kościoła pw. Św. Wojciecha w Kielcach* omówiła Marta Pieniążek-Samek z Uniwersytetu Świętokrzyskiego. Opracowane dzieło należy do ciekawszych religijnych obrazów akademizmu polskiego końca XIX w. Autorka podkreśliła, że Styka pędzlem ukazał to, co jednoznacznie wyrażają dokumenty kościelne stawiające w centrum Chrystusa rozdzielającego uczniom i wierzącym eucharystyczny Chleb⁴. Treści ikonograficzne na dwustronnym gotyckim obrazie z Sulisławia zaprezentował Andrzej Rusak, podkreślając walory artystyczne i ikonograficzne cudownego wizerunku, który służył w przeszłości jako wieko bursy dla chorych i jako pacyfikał. Ponadto autor podkreślił, iż treści ikonograficzne prezentowanego dzieła stanowią o randze obiektu jako swoistego zapisu kultu eucharystycznego XV w.⁵

Pasyjną i paschalną tematykę podjęło kilkunastu autorów. Interesujący i piękny witraż Ukrzyżowania wykonany przez Stanisława Wyspiańskiego, znajdujący się w kaplicy Kurii Metropolitalnej w Katowicach, omówił ks. Henryk Pyka, podkreślając jego walory artystyczne, ikonograficzne i teologiczne. Interesującym w tej grupie był artykuł o scenach paschalnych w dekoracjach kościołów egipskich autorstwa A. Muc oraz historia i ikonografia obrazu *Salvator Mundi Jose van Cleve* z kolekcji Muzeum Diecezjalnego w Opolu, który doczekał się dwóch opracowań⁶. Pośród omawianych artykułów nie można nie wspomnieć o tych, które mówią o przedstawieniach maryjnych. Opublikowanych było ich kilka. Na szczególną uwagę zasługują: o. Jana Golonki, który omówił Jasnogórski obraz Matki Bożej w sztuce polskiej i jego późniejsze naśladownictwa⁷, ks. Edwarda Kucharza, opisujący

³ J. GOLONKA, *Moc Eucharystii orężem w czasie szwedzkiego oblężenia Jasnej Góry w 1655 roku. Świadcstwo źródeł pisanych i zabytków sztuki*, w: P.P. MANIURKA (red.), *Sztuka sakralna w służbie Eucharystii. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Zakład Historii Sztuki Sakralnej i Ochrony Zabytków WT UO z okazji 10-lecia czasopisma „Liturgia Sacra”*, Opole 12–13 IX 2005 r., Opole 2005, s. 15–21

⁴ M. PIENIAŻEK-SAMEK, *Cudowne rozmnożenie chleba z kościoła pw. św. Wojciecha w Kielcach. Mniej znane dzieło Jana Styki*, w: MANIURKA (red.), dz. cyt., s. 67–77.

⁵ A. RUSAK, *Aspekty eucharystyczne zawarte w uznawanym za cudowny gotyckim dwustronnym obrazie sulisławskim*, w: MANIURKA (red.), dz. cyt., s. 107–113.

⁶ P.P. MANIURKA, *Salvator Mundi Joose van Cleve w Muzeum Diecezjalnym w Opolu*, LitS 11 (2005), nr 2; M. PODSTAWA, *Ikonografia przedstawienia obrazu Salvator Mundi*, LitS 5 (1999), nr 2.

⁷ J. GOLONKA, *Jasnogórski ołtarz Matki Bożej w sztuce polskiej i jego naśladownictwa*, LitS 10 (2004), nr 1, s. 143–151.

wizerunki Bogurodzicy w malarstwie wschodnim⁸, Ewy Gładkowskiej, omawiający przedstawienia *Mater Misericordiae* w sztuce⁹, oraz Joanny Zientek, przedstawiający treści ideowe kolumny maryjnej w Raciborzu dłuta Jana Melchiora Oesterreicha¹⁰. Ikonograficzne treści w różnych formach sztuki sakralnej zostały ukazane w kolejnych opracowaniach dotyczących świętych. Jedno z nich omawia kult i ikonografię 14 Świętych Wspomożycieli na Śląsku na przełomie XVII/XVIII w. na przykładzie ołtarza w Dusznikach¹¹, a pozostałe przybliżają czytelnikowi m.in. treści ideowe i ikonograficzne św. Anny Samotrzcę na Śląsku¹², św. Wojciecha, na przykładzie wybranych obiektów z katedry gnieźnieńskiej¹³, oraz opisują wschodnie korzenie kultu św. Onufrego¹⁴.

Godne uwagi są niewątpliwie teksty podejmujące dylematy współczesnej sztuki sakralnej¹⁵ oraz relacje sztuki do teologii i liturgii przedstawione w kilku artykułach: Andrzeja Filipka¹⁶, A. Nadrowskiego¹⁷ i A.F. Dziuby¹⁸. Problemy konserwatorskie w Kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu — najpiękniejszej i najbardziej wartościowej budowli stylu włoskiego odrodzenia poza Italią, zwanej „perłą renesansu z tej strony Alp” — ukazał prof. I. Płuska. Ostatnio przeprowadzone prace konserwatorskie były jednymi z największych i najbardziej znaczących realizacji w Europie u progu nowego tysiąclecia. O konserwacji zabytkowych ornatów publikowała konserwator tkanin Barbara Kalfas¹⁹, a prof. Marian Paciorek z Wydziału Konserwacji i Restauracji ASP w Krakowie pisał o problemach konserwatorskich zabytkowego ołtarza Wita Stwosza z Kościoła Mariackiego w Krakowie.

W ograniczonych ramach niniejszego artykułu nie sposób podać i omówić wszystkich opublikowanych opracowań, dlatego godnym polecenia jest zachęcić zainteresowanych do lektury pozostałych tekstów.

W oparciu o zarysowaną wyżej charakterystykę tematów można stwierdzić, że wydawane przez środowisko naukowe Wydziału Teologicznego UO czasopismo

⁸ E. KUCHARZ, *Formy wizerunków Bogurodzicy w malarstwie wschodnim*, LitS 2 (1996), nr 3–4, s. 119–121.

⁹ E. GLĄDKOWSKA, *Przedstawienia Mater Misericordiae w sztuce*, LitS 4 (1998), nr 1, s. 361–380.

¹⁰ J. ZIENTEK, *Treści ideowe kolumny Maryjnej w Raciborzu autorstwa Jana Melchiora Oesterreicha*, LitS 4 (1998), nr 1, s. 102–108.

¹¹ R. NOWAK, *Ołtarz 14 Wspomożycieli w Dusznikach jako przejaw kultu świętych orędowników na Śląsku na przełomie XVII i XVIII w.*, LitS 12 (2006), nr 2, s. 121–129.

¹² P.P. MANIURKA, *Teologiczne treści śląskich rzeźb św. Anny Samotrzcę*, LitS 1 (1995), nr 3–4, s. 205–220.

¹³ J. KASPROWICZ, *Wybrane argenteria związane z kultem św. Wojciecha*, LitS 2 (1996), nr 1–2, s. 95–102.

¹⁴ A. MUC, *Śladem świętego Onufrego*, LitS 12 (2006), nr 2, s. 114–120.

¹⁵ S. RODZIŃSKI, *Dylematy współczesnej sztuki sakralnej*, LitS 5 (1999), nr 2, s. 387–402.

¹⁶ A. FILIPEK, *Teologia sztuki w kościele posoborowym*, LitS 9 (2003), nr 1.

¹⁷ B. NADROWSKI, *Kreacyjna postawa wobec sacrum kościelnego*, LitS 11 (2005), nr 1, s. 201–210.

¹⁸ A.F. DZIUBA, *Sztuka sakralna w służbie Misterium Chrystusa*, LitS 7 (2001), nr 2, s. 109–127.

¹⁹ B. KALFAS, *Metody konserwacji zabytkowych ornatów*, LitS 6 (2000), nr 2, s. 321–328.

„Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars” poprzez publikowane artykuły z dziedziny sztuki sakralnej stało się poczytnym i znanym w skali całego kraju, a nawet poza jego granicami czasopismem, które odpowiedziało na głos Kościoła, by sztuka sakralna na nowo znalazła swoje właściwe miejsce w kształtowaniu współczesnego chrześcijanina.

Opublikowane artykuły niech dopełnią obchody 15-lecia czasopisma „Liturgia Sacra”, zwłaszcza jego działu poświęconego sztuce sakralnej.

Kunst in der Zeitschrift „Liturgia Sacra”

Zusammenfassung

Dritte Teil der Zeitschrift „Liturgia Sacra” ist neben der Liturgie und Musik auch der sakralen Kunst gewidmet. In dieser Zeitschrift erschienen in den letzten 15 Jahren 58 Artikel, von Kunsthistorikern aus verschiedenen Universitäten und Museen Polens. Diese Artikel handeln von vielen Themen die mit sakraler Kunst verbunden sind. Diese Zeitschrift der Theologischen Fakultät Universität Oppeln spielt eine wichtige Rolle nicht nur in Polen aber auch ausserhalb der polnischen Grenze. Die spiegelt den Wunsch der Kirche, dass die sakrale Kunst auf Christen der heutigen Zeit einen bedeutenden Einfluss hat.